

פתרון הבחינה

היסטוריה

חורף תשע"ח, 2018, שאלון: 22281

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שתי שאלות חייבות לכלול קטע מקור

פרק ראשון

בפרק זה על הנבחן לענות על שאלה אחת בנושא שלמד: **בית שני (שאלות 1-3) או ערים וקהילות בימי**

הביניים; בגדד (שאלות 4-6) או פראג (שאלות 7-9)

ממדינת מקדש לעם הספר – בית שני

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – מירושלים ליבנה

סעיף א'

התגובה של רבים מן העם על חורבן בית המקדש המתוארת במקור היא ייאוש ואבלות על בסיס קבוע – "שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין... נאכל בשר שממנו היו מקריבים על גבי המזבח ועכשיו בטל?... נשתה יין שמנסכים על גבי המזבח ועכשיו בטל?" יהודים רבים חשו לאחר החורבן כי יש צורך לאמץ חיים סגפניים, אין מקום יותר להמשיך בחיים הרגילים כי בטל בית המקדש ולכן חיו באבלות קבועה. **רבי יהושע מציע** ע"פ המקור להפסיק להתאבל ולחזור לחיים שגרתיים ומלאים ובמקביל לפעול לשימור זכר המקדש – "שלא להתאבל כל עיקר אי-אשר... ולהתאבל יותר מדי אי-אפשר..." כלומר אסור לשכוח את בית המקדש אבל לא ניתן להמשיך ולהתאבל עליו כל הזמן. הפתרון הוא לשמר את זכרו – "...סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט". כלומר בפעולות השגרה כמו צביעת הבית, יפעל כל אחד לציין את זכר בית המקדש באמצעות מנהגים חדשים כמו השארת אזור ללא צביעה - "אזור באבלי". חכמי יבנה פעלו לאחר חורבן הבית ליצור לעם היהודי חיים ללא בית מקדש ולכך מכוון גם רבי יהושע.

סעיף ב'

תפקידים של בית הכנסת לאחר חורבן בית שני (על התלמיד להציג שתיים מאלה) - בתי הכנסת, שנוסדו כבר בימי בית המקדש והיו בעלי תפקיד מצומצם, החל לתפוס מקום מרכזי בחיי היהודים ולכן כונה "מקדש מעט".

1) בית הכנסת הפך להיות מקום התפילה שעברה גם היא מיסוד.

- 2) בבית הכנסת התקיימו ההתכנסות הקבועות של היהודים במהלך השבוע, החגים והאירועים בקהילה.
- 3) בבית הכנסת התקיימו הטקסים הדתיים שליוו את מהלך חיי היהודי.
- 4) בבית הכנסת עסקו גם בלימוד התורה וההלכה.

שאלה 2- הורדוס

סעיף א'

הרומאים בחרו בהורדוס להיות "מלך חסות" ביהודה מהסיבות הבאות:

שלטון חסות היה שלטון מקובל אצל הרומאים ברחבי האימפריה. הסיבות לו היו:

1. ניצול קרבת המנהיג לעם על מנת למנוע חיכוך עם האוכלוסייה המקומית בגביית מיסים ושמירה על הסדר הציבורי – מנהיג מקומי מדבר בשפת העם, נוהג ע"פ מנהגיו, נותן לציבור תחושה שהוא מייצג אותם מול השלטון ותחושה שהשלטון מעביר מסר של רצון טוב במינוי אדם מתוך העם עצמו.
2. שליט מקומי יקל על הטמעת והפצת התרבות ההלניסטית – קיסרי רומא שאפו להטמיע את תרבותם וליצור אימפריה עם כמה שפחות גיוון תרבותי. הם לא הבינו את הגישה היהודית – דתית בנושאים רבים (אמונה באל אחד, שמירת שבת וכשרות, ברית מילה ועוד) ולכן ביקשו "למתן" את היהדות וליצור מגמת "התייוונות". הטמעת התרבות תהיה יעילה יותר בעזרת שליט מקומי שישמש דוגמה אישית ויפעל מול האוכלוסייה המקומית בתחום.
3. שליט מקומי יהיה נאמן כי הוא תלוי לחלוטין בשלטון – מאחר והוא ממונה על ידי השלטון ותלוי בחסדיו, וידי השלטון היכולת לקחת ממנו את השלטון, סברו הרומאים כי הם משיגים שליט נאמן בכל תנאי ומצב.

לאור זאת, המודל של הורדוס כמלך חסות היה מקובל במזרח הקדום. ההסדר שנקבע בינו לבין האימפריה הרומית לא היה יוצא דופן מן ההסדרים שנקבעו עם הממלכות הוואסליות השונות. הורדוס הוכיח עצמו כידיד נאמן במהלך ההשתלטות הרומאית על האזור וכמתאים לשלוט במורכבות המקומית

1. לרומאים היה חשוב שבראש השלטון ביהודה יהיה מלך יהודי, כי בא"י היה רוב יהודי. עם זאת, בגבולותיה של יהודה הייתה גם אוכלוסייה לא יהודית, כמו זו, שחיה בערים ההלניסטיות. על כן, היה להם חשוב במקביל, שמשטר המלכות ביהודה לא יהיה דתי-יהודי, כמו זה שהיה בתקופה החשמונאית, שבה השליט היה גם מלך וגם כוהן גדול.
2. הרומאים רצו לזכות גם בתמיכתה של **יהדות התפוצות**, ועל כן, בהחלטתם למנות מלך יהודי, הם העבירו מסר של רצון טוב ליהודים אשר חיו בפרובינקיות המזרחיות של האימפריה הרומית. אלה מצדם מצאו יתרון במינויו של הורדוס למלך, כי הם יכלו להיעזר בו, ובקשריו ההדוקים עם קובעי המדיניות ברומא, לשמירת האינטרסים שלהם.
3. הורדוס אהד באופן גלוי את **התרבות ההלניסטית** ולכן הקל על הפצתה בקרב נתיניו.

סמכויות הורדוס כ"מלך חסות":

- (א) החזקת צבא והתחייבות לסייע לרומא במלחמותיה;
- (ב) שמירה על המנהל והסדר הציבורי;
- (ג) אוטונומיה בענייני שיפוט וניהול כלכלי;
- (ד) גביית המיסים והעברתם לרומא.

אך מעבר לכך, הורדוס לא היה רשאי לנהל מדיניות חוץ עצמאית, והוא היה צריך להתנהל על פי השיקולים של שליטי רומא.

סעיף ב'

שתי פעולות של הורדוס **שעוררו התנגדות** של היהודים בשלטונו (על התלמיד להציג שתיים מאלה):

- 1) גילויי נאמנות לרומא ולשליטיה המתחלפים - הורדוס הקפיד על צייתנות מוחלטת לקיסר רומא. הוא נענה לכל משאלותיו, ועמד בכל הדרישות (כולל תשלום כל המיסים בזמן) אף שהדבר הטיל עליו ועל הארץ עומס כבד בנפש וברכוש.
 - 2) תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י – בניגוד לרצון היהודים ולתרבותם היהודית, תמך הורדוס בתרבות ההלניסטית ובאוכלוסייה הנוכרית בארץ. הורדוס החזיק חצר מלוכה באופי הלניסטי, בנה ערים עם סממנים הלניסטיים והושיב בהן נוכרים.
 - 3) חיסול שרידי משפחת החשמונאי – הצטיירו בעיני הורדוס כאיום ולכן פעל לחסלם. בעיני היהודים נחשבו לבית המלוכה האמתי ולכן עורר התנגדות מצדם.
 - 4) התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין – הורדוס פעל להחלשת שני המוסדות הללו ובכך הכעיס את היהודים ואת המנהיגות הדתית ופגע בחוסנה של היהדות.
- שתי פעולות של הורדוס **שנועדו לחזק את תמיכת היהודים בשלטונו**:

- 1) שיפוץ בית המקדש - הורדוס הגדיל את שטח ההר, בנה מחדש את בית המקדש ואת האולמות שסביבו, חידש את הכניסה אל המתחם ובנה חצרות פנימית וחיצונית והוסיף למקדש שערי זהב מרהיבים ועצומים בגודלם.
- 2) מפעלי הבנייה של הורדוס פיתחו את הארץ כלכלית וסייעו גם לפיתוח כלכלת היהודים – הנמל הגדול בקיסריה, הדרכים, פיתוח החקלאות. יהודים התיישבו גם בערים החדשות הנוכריות ובכך השתנתה והתרחבה פריסת ההתיישבות היהודית.

שאלה 3- "המרד הגדול"

סעיף א'

גורמים למרד הגדול (על התלמיד להציג שניים מאלה):

- 1) **מתח בין יהודים לנוכרים** -במהלך שלטונו של הורדוס ולאחר מכן בזמן שלטון הנציבים, התחזק מעמד הנוכרים בארץ. הם גילו כלפיהם אהדה והעדיפו אותם על פני היהודים. התרבות ההלניסטית שהייתה תרבות האימפריה הייתה עדיפה ובאמצעותה חיזקו הנציבים את נאמנות הנוכרים לשלטונם. מפעלי הבנייה של הורדוס היו בעיקר לטובת הנוכרים והבליטו את המאפיינים של תרבות זו. דוגמאות ליחסים בין הקבוצות:
 - בקיסריה פרצו מהומות בין יהודים לנוכרים סביב שאלת מעמדה של העיר – האם היא עיר יהודית. הנציג והקיסר תמכו בעמדת הנוכרים ואלו ביצעו טבח נוראי ביהודים ורצחו כעשרים אלף יהודים. ללא תגובת הנציבים התפשטו המהומות לערים נוספות.
 - עם מותו של אגריפס ה-1 שמלך ביהודה 3 שנים, חגגו הנוכרים בעוד היהודים התאבלו. העדפת הנוכרים הגבירה את המתח בינם ליהודים והייתה אחד הגורמים למרד.

- (2) **מצוקה כלכלית** - השלטון הרומאי הטיל מיסים כבדים. הטלת המיסים עוררה התנגדות כלכלית וכללית כי היא סמלה את השעבוד ואת אובדן החירות של יהודה. למיסים נוספו מעשי עושק של הנציבים שניצלו את שלטונם כדי להתעשר. בגלל המיסים התגבר המאבק בין המעמדות בחברה היהודית. האיכרים התרוששו, אבדו את הקרקעות ועברו לגור בעיר כפועלים. בעיר עצמה הייתה אבטלה והם לא מצאו עבודה. לעומתם המשפחות הנכבדות שיתפו פעולה עם הרומאים ולכן במקביל להתעשרותם, נחלש מעמדם בעיני העם והם לא יכלו לרסן את העם בשעת הצורך.
- (3) **תסיסה משיחית** - המצוקה יצרה ציפייה לגאולה. התסכול והייאוש מהמצב הקיים גרמו לכך שרבים הקשיבו לאנשים שהציגו את עצמם כמושיעים או לנביאים שהבטיחו שהגאולה קרובה.

סעיף ב'

טיעונים של **המתנגדים** למרד הגדול והוכחת צדקתם ע"י תוצאות המרד (על התלמיד להציג את הטיעונים ולהוכיח את צדקת אחד מהם):

- **חולשת היהודים** - אין ליהודים מספיק כסף, כלי נשק, חיילים כדי להביס את הרומאים. צבא המתנגדים חלש בהרבה מצבא רומא. תוצאות המרד מוכיחות את צדקת הטיעון – המרד נכשל! היהודים לא הצליחו לגייס מספיק כוח ועוצמה על מנת לנצח את הצבא הרומאי.
- **תוצאות המלחמה צפויות להיות קשות** - המלחמה תסתיים בטבח היהודים ולא בהסכם, הנשים והילדים יילקחו לעבדות, ובית המקדש ייהרס. תוצאות המרד מוכיחות את צדקת הטיעון – התוצאות היו קשות מאוד – במישור המדיני הוכפפה יהודה ישירות לקיסר ומעמדה הפך לפרובינקיה; היהודים נותרו ללא ייצוג רשמי מול האימפריה; מספר ההרוגים היה עצום; יהודים נמכרו לעבדות; האוכלוסייה התפזרה; החקלאות נפגעה והכלכלה שותקה ביהודה; קרקעות הופקעו ואיכרים נושלו מאדמתם; הוטלו מיסים ובעיקר חרב בית המקדש.
- **קיום מצוות בזמן המלחמה** - בזמן המלחמה לא נוכל לקיים את המצוות, לכן ה' לא יעזור לנו במלחמה. תוצאות המרד מוכיחות את צדקת הטיעון – יש הרואים בחורבן בית המקדש עונש אלוהי וסברו כי ה' נטש את עמו ואפשר לרומאים לנצח מאחר וכעס על העם.
- **המציאות המשתנה** - אין טעם לצאת למרד רק בגלל שנציב אחד שנוא עלינו והוא בקרוב יתחלף. לא כל הנציבים היו ויהיו רעים וגם לא השלטון הגבוה יותר ברומא.

פרק שני**לאומיות וציונות**

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-13

שאלה 10 - מקור – התנועות הלאומיות והמעצמות**סעיף א'****הטיעונים שהעלה הרצל כדי לשכנע את הבריטים לתמוך בצ'רטר להתיישבות יהודית:**

- (1) טיפול בבעיית ההגירה היהודית הגדולה לבריטניה - "המניע של ממשלת בריטניה... נובע מן ההגירה לאיסטאנד... בשביל היהודים, שבהיותם נרדפים בכל מקום, הם נוטים לבוא לאנגליה". המו"מ עם בריטניה החל על רקע הפרעות ביהודים במזרח אירופה, בעיקר ברוסיה, שהובילו יהודים רבים להגר לבריטניה. בריטניה לא רצתה לקלוט יותר מהגרים יהודים וניסתה למצוא פתרון לבעיה. הרצל הוזמן להשתתף בוועדה מיוחדת שהוקמה בבריטניה כדי למצוא פתרון לבעיית המהגרים היהודים.
- (2) מתן צ'רטר ליהודים יביא לנאמנות של העם היהודי לאימפריה הבריטית, ולתמיכה של מיליוני יהודים ברחבי העולם בתרבות ובכלכלה הבריטית. "כהרף עין אנגליה זוכה בעשרה מיליון נתינים... כל אלה יתייצבו כהרף עין לשירותה של האומה הנדיבה... אנגליה זוכה לעשרה מיליון סוכנים... שיהודי יעדיף לרכוש ולהפיץ את מוצריה של מדינה שהיטיבה עם העם היהודי...". הרצל הציג את העם היהודי כמשפיע במגוון תחומים וכבעל עוצמה במשק הכלכלי העולמי "שידם בתחומים מקצועיים רבים בעולם כולו... הם ניצבים במסחר הסיטונאי, בתעשייה, בבורסה... ולכן פריסתו העולמית וכוחו יהיו משמעותיים עבור בריטניה.

תגובת בריטניה לפנייה של הרצל:

במסגרת המו"מ שניהל הרצל עם בריטניה עלו הצעות להתיישבות יהודית בקפריסין ובאל-עריש שבסיני אך שני המקומות נמצאו לא מתאימים ליהודים. בהמשך, הציעה בריטניה להרצל את האפשרות להתיישבות יהודית אוטונומית באוגנדה המוכרת כ"תכנית אוגנדה".

סעיף ב'

מעצמה שערכה או סייעה למאבק התנועה הלאומית – איטליה. המעצמה המעכבת – אוסטריה: אוסטריה שלטה על חלקים נרחבים מצפון איטליה באופן ישיר או באמצעות דוכסים אוסטרים. שלטונה יוצר פערים חברתיים, שפתיים, תרבותיים וכלכליים בין צפון ודרום. מעבר לכך, השלטון האוסטרי מצריך מקאבור להשקיע זמן ומאמץ ביצירת ברית עם צרפת לשם לחימה באוסטרים. ניתן גם להתייחס לסיוע הצרפתי בתשובה זו.

שאלה 11 - עיצוב תודעה לאומית

סעיף א'

הצורך להנחיל את השפה העברית ביישוב היהודי נובע מחשיבות השימוש בשפה לאומית ליצירת אחדות לאומית. ללא שפה – העם לא יכול להתגבש, מה שמקשה על פעילות המאבק הלאומי. העם היהודי שהיה מפוזר בתפוצות, דיבר שפות שונות, כך שלא הייתה לו שפה מאחדת ומלכדת. העברית – שהייתה כביכול השפה הלאומית, הייתה שפת קודש שרוב העם היהודי לא הכיר אותה. לכן הנחלת השפה העברית היא פעולה שהיה צורך להיאבק עליה, כיוון שמדובר ביצירת יש מאין.

קשיים במאבק זה שבאים לידי ביטוי בקטע:

- "בכר נשלח לארץ... כדי להפיץ בה את השפה הצרפתית": חברות יהודיות מאירופה הגיעו לא"י על מנת להפיץ את התרבות המקומית שלהן, כדוגמא: חברת כ"ח שהפיצה את השפה הצרפתית.
- "שמטרתה הייתה להפיץ את הדיבור העברי בארץ": ממשפט זה ניתן להסיק כי השפה העברית לא הייתה מוכרת בקרב תושבי הארץ שכן היה צריך להפיץ אותה.
- "כל החברים מחויבים לדבר עברית בחברה... ולא יתבוששו... ואף משגיחים קבע... כל תלמיד שעבר על תקנה זו – נענש". מציטוט זה ניתן להבין כי היה צורך לחייב אנשים לדבר בעברית כיוון שלא היה מדובר בשפה טבעית. רבים התביישו לדבר אותה, ולעיתים היה צורך לפעול בצורת ענישה.
- "להשיג תקציב לעיתונות ולמיליון של" – הקושי שעולה ממשפט זה הוא קושי כלכלי – כלומר השגת תקציב לשם הפעילות להחייאת השפה העברית, כמו למשל: הוצאת עיתונים וכתבת מילון.

סעיף ב'

דרכים לפיתוח התודעה הלאומית (על התלמיד להציג שתיים מאלה):

פיתוח התודעה הלאומית נעשה **בעיקר באמצעים חינוכיים**. באמצעות החינוך, האדירו התנועות הלאומיות את מורשת העבר המשותף של הלאום, הדגישו את המאפיינים הייחודיים לאותו לאום, לימדו את המיתוסים וההיסטוריה המשותפת, השתמשו בסמלים ובשפה הלאומית. כל אלו הגבירו תחושת הלכידות, השייכות והנאמנות בין הפרט ללאום.

דרכים נוספות לפיתוח תודעה לאומית:

הקמת מסגרות לאומיות כמו: קונגרס לאומי, הקמת תנועה לאומית, הקמת תנועות נוער. פרסום ספרים ועיתונים אודות הרעיון הלאומי.

חשיבות פיתוח התודעה הלאומית עבור בני הלאום: ללא תודעה לאומית, בני הלאום אינם מגובשים במאבק הלאומי שלהם. הרצון של בני הלאום למאבק שיגדיל את זכויותיהם, כמו גם להיאבק למען זכות ההגדרה העצמית שלהם במסגרת מדינת לאום ריבונית, יכול להתקיים רק לאחר שקיימת אצלם תודעה לאומית.

שאלה 12 - צמיחת התנועות הלאומיות

סעיף א'

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות באירופה (על התלמיד להציג אחד מאלה):

1. תהליך החילון

התפתחות המדע וההשכלה הוכיחו כי יש ביכולת האדם החוקר, להסביר כיצד מתנהל העולם מבלי להזדקק להסברים אלוהיים ודתיים. כך החלה ירידה בכוחה של הכנסייה והחל **תהליך חילון** – כלומר תהליך של התרחקות מהדת. השפעתה של הכנסייה כמכוונת בלעדית של חיי הפרט והחברה נחלשה.

השפעת תהליך החילון על צמיחת הלאומיות:

ירידת האמונה הדתית והערעור על מסגרות השלטון המסורתיות (המלוכה והאצולה), הביאו לחיפוש אחר תחליף לדת ולשלטון. הלאומיות ליכדה מחדש את ההמון: הפעם לא סביב האל, אלא סביב המושג "לאום". הלאום הוא המקור החדש להזדהות, להגדרה עצמית ולתחושת השייכות של האדם הפשוט. כמו הדת, גם הלאומיות מבטיחה מעין "חיי נצח": אני אולי אמות למען המולדת, אך האומה תחיה אחריי. התנועות הלאומיות השתמשו בסמלים לאומיים ובאהבת מולדת כערכים תחליפיים להזדהות עם ערכים וסמלים דתיים שגיבשו את העם קודם לכן.

2. **אירוע פוליטי** – יש להסביר את אחד מבין האירועים הבאים: מהפכה אמריקאית, מהפכה צרפתית, כיבושי נפוליאון.

לדוגמא:

השפעת כיבושי נפוליאון

נפוליאון היה שליט צרפת לאחר המהפכה הצרפתית. לאחר שעלה לשלטון, יצא למסע כיבוש באירופה במטרה לשחרר את העמים המשועבדים משלטונות המדכאים אותם. המטרה של נפוליאון במסעות כיבושיו, הייתה להפיץ את רעיונות המהפכה הצרפתית: "חירות, שוויון ואחוה". אך ההבטחה להיות משחרר העמים הכבושים התבדתה, ונפוליאון הפך להיות כובש בעצמו: הוא דרש מהעמים הכבושים לשלם מיסים כבדים, להתגייס לצבא צרפת ולציית לחוק הצרפתי.

העמים הכבושים לחמו בנפוליאון בשם הרעיונות שהוא עצמו הפיץ: חירות, שוויון וריבונות הלאום.

תנועות לאומיות במדינות שנפוליאון כבש החלו להילחם בו במטרה להשתחרר משלטונו ולהשיג עצמאות. למרות שנפוליאון הפך ממשחרר לאויב, את הרעיונות הלאומיים שחדרו מצרפת לשאר העמים האירופאיים, כבר לא ניתן היה לעצור וכך כיבושיו תרמו לצמיחת הלאומיות באירופה.

3. תהליך התיעוש:

שינוי משמעותי בשיטות העיבוד החקלאי, כתוצאה מהמצאות חדשות, גרם לגידול ביבולים במקביל להקטנת הצורך בידיים עובדות. בערים הוקמו מפעלים גדולים בהם נדרשו ידיים עובדות. המוני חקלאים עזבו את הכפרים ועברו לערים שהלכו וגדלו, והשתלבו בעבודה התעשייתית – אלו היו תהליכי ה**עירור והתיעוש** שהיו שזורים זה בזה. המעבר לעיר המתועשת הרס את המסגרות החברתיות שאפיינו את העולם הישן – משפחה, כפר, כנסייה. המעמדות המסורתיות נעלמו. קבוצת השייכות וההזדהות הלכה ונעלמה וגרמה למשבר זהות. בני אדם חיו מעתה בעיר הגדולה והמנוכרת, ונדרשו להתאים עצמם לעיסוקים חדשים ולמסגרות חדשות.

בעיר נפגשו ההמונים זה עם זה, אנשים עם מגוון שפות או ניבים, העוברים יחד חוויה של ניצול וכמעט שיעבוד בתעשייה המתפתחת.

הם חיפשו דרך לשפר את גורלם, בצד חיפוש אחר מוקד שייכות והזדהות חדש – להיאבק על זכויותיהם כפועלים ובני אדם, בצד מציאת משמעות לחיים החדשים.

התמורות שגרמה המהפכה התעשייתית במקביל היו מגוונות – אירופה עברה תהליך **מודרניזציה** – התחבורה נפרסה על פני היבשת כולה והמעבר ממקום למקום הפך לנוח ומהיר, התקשורת - הדפוס המתקדם, הפצת עיתונים, המצאת הטלגרף, כל אלה אפשרו קבלת מידע ובו גם רעיונות חדשים, מהר ובאופן יעיל. בערים החלה להתפתח מערכת חינוך, מנותקת מהכנסייה, בה הונח בסיס להכשרת הילד להשתלבות בעולם המתפתח. ההמון החל להבין את כוחו ועוצמתו להביא לשינוי. הוגי דעות של הזרמים הרעיוניים החדשים (ההשכלה והרומנטיקה) הפיצו את משנתם והלהיבו את ההמונים.

הצורך לאמץ מוקד חדש להזדהות ומתן משמעות לחיים אפשר לרעיונות הלאומיות להתבסס. הייתה זו הלאומיות שאיחדה והעניקה משמעות לבני האדם, לחייהם ולמותם, במקום המסגרות הישנות.

הלאומיות הקנתה שייכות, תחושה שהאדם אינו לבד, אלא שייך לעם ויש לו דגל, המנון ושאר סמלים לאומיים איתם הוא יכול להזדהות. הפגישה עם ההמונים העניקה מקור להזדהות.

התנועות הלאומיות נעזרו במודרניזציה, בריכוז ההמונים בעיר המנוכרת ובמשבר הזהות והשייכות שחוו ההמונים, על מנת לשווק את רעיונות הלאומיות וההשכלה – זכות ההמון להיאבק על זכויותיו, זכותו להתלכד וליצור לעצמו מדינה ריבונית שתשמור עליו ותשרת את זכויותיו. "ההמון" שנכון שיאבק יחד הוא אותה קבוצה המרגישה מובחנת ובעלת מאפיינים משותפים – לאומיים. כך הפכה הלאומיות להיות "הדבק החברתי" החדש.

סעיף ב'

השפעת תהליך החילון על צמיחת התנועה הציונית:

בעקבות תהליך ההשכלה בחברה היהודית חלק מהיהודים התרחקו מאורח החיים הדתי וקידמו את **תהליך החילון** בחברה היהודית. היהודים החילונים המשכילים לאו דווקא נטשו את המסורת היהודית, אלא שינו את אורח החיים הנוקשה של קיום מצוות לטובת אורח חיים מודרני יותר. היהודים המשכילים שאפו להשתלב בחברה הכללית. השקפת עולמם באה לידי ביטוי בדבריו של מי שהיה מהבולטים בתנועת ההשכלה היהודית באירופה, משה מנדלסון, שאמר: **"היה אדם בצאתך ויהודי באוהליך"**.

היהדות עבור היהודים המשכילים הייתה דת ולא לאום. הם ראו את צרפת, גרמניה וכו' כמולדתם האמתית בעוד בביתם, שמרו על אורח חיים יהודי. תהליך החילון שהחל באירופה, נטע תקווה ביהודים המשכילים שכעת המחסומים הדתיים יוסרו, והיהודים יוכלו להיות חלק מהחברה האירופאית.

כיצד גורם זה השפיע על צמיחת התנועה הציונית:

למרות ההשכלה והחילון שעברו היהודים, החברה הכללית לא קיבלה אותם והם לא יכלו לאמץ את הלאומיות של המקום בו חיו. חברי התנועות הלאומיות, למרות שהיו משכילים וחילונים, עדין ראו ביהודים קבוצה זרה.

היהודים החילוניים נקלעו למשבר זהות וחיפשו פתרון שיהיה גם חילוני וגם יהודי. הפתרון שהם מצאו הוא הקמת תנועה לאומית יהודית. התנועה הציונית הייתה המסגרת בה האמינו כי יוכלו לממש גם את ערכי תנועת ההשכלה וגם את יהדותם.

גורם ייחודי אחד לצמיחת התנועה הציונית (על התלמיד להסביר אחד מאלה):

1. האכזבה מן האמנסיפציה

אמנסיפציה – שוויון זכויות ליהודים על פי חוק.

במשך מאות שנים חיו היהודים באירופה בקהילות נבדלות ושמרו על אורח חיים דתי. הוטלו עליהם חוקים מגבילים כמו איסור מגורים בערים באופן חופשי, איסור רכישת קרקעות, איסור מסחר חופשי, איסור לשרת בצבא ובמנהל הציבורי ועוד. בעקבות המהפכה הצרפתית והשפעותיה, קיבלו היהודים אמנסיפציה (שוויון זכויות חוקי) ברוב מדינות מערב ומרכז אירופה. בתמורה, היהודים נדרשו לנאמנות למדינה, למילוי חובותיהם כאזרחים שווים ולניתוק מן הקהילות הנפרדות בהן חיו. בעקבות האמנסיפציה עברו היהודים מספר תהליכים כמו **עיור, עיסוק במקצועות חופשיים** וחילון. **האמנסיפציה הצליחה מבחינה חוקתית ונכשלה מבחינה חברתית**. שילוב היהודים עודד את הקנאה בהם ואת התגברות האנטישמיות. האמנסיפציה הובילה להשתלבות יהודים בחברה בכל התחומים ולשיפור מצבם הכלכלי, אך ככל שהיהודים השתלבו בחברה האירופאית, כך גברה השנאה כלפיהם. התעשרותן של משפחות יהודיות כמו משפחת רוטשילד עורר קנאה מצד שכבות נמוכות בחברה שראו ביהודים סמל לניצול כלכלי של החברה האירופאית. מצב זה עורר אכזבה מרה בקרב היהודים אשר ציפו כי האמנסיפציה תפתח בפניהם אפשרות אמיתית להיות שווים בחברה. יהודים רבים סברו כי אם החברה אינה מאפשרת להם להזדהות עם הלאום של המדינה בה הם חיים, אז עליהם למצוא פיתרון לאומי משלהם.

2. האנטישמיות

אנטישמיות הוא מושג שמתייחס לשנאה כלפי העם היהודי. לפני המאה ה-19, הייתה באירופה **אנטישמיות מסורתית**, שהיא שנאת ישראל על רקע דתי. כאשר החל להתפתח המדע נולד סוג חדש של אנטישמיות, מדעי כביכול, שמכונה אנטישמיות מודרנית. הגורמים שהשפיעו על התפתחות האנטישמיות המודרנית: דארוויניזם חברתי: תורה שלקחה את התורה של החוקר צ'ארלס דארווין על בעלי החיים, ויישמה אותה על החברה האנושית. ע"פ תפיסה זו, גם בחברה האנושית יש חלוקה לגזעים. לגזע החזק תכונות אופי טובות ולגזע החלש תכונות שליליות. היהודים נתפסו על ידי חסידי גישת הדארוויניזם החברתי כגזע נחות וחלש. אם בעבר כדי להתמודד עם האנטישמיות המסורתית, היהודים יכלו להמיר את דתם ולשנות את תרבותם, הרי שבאנטישמיות המודרנית, לא הייתה ליהודים כל דרך להתמודד. האנטישמיות המודרנית הייתה מבוססת על מה שנמצא בדם ובגזע, ואת זה לא ניתן לשנות. **אנטישמיות במערב אירופה מול אנטישמיות במזרח אירופה:** **במזרח אירופה** לא ניתנה ליהודים אמנסיפציה, לכן האנטישמיות שם הייתה מבוססת על שנאת ישראל המסורתית ("אנטישמיות ישנה"), הנשענת בעיקר על רקע דתי ונתמכת על ידי השלטונות. השלטון במזרח אירופה השתמש ביהודים כ"שעיר לעזאזל" והפנה נגדם את זעם ההמונים במקרי משבר פנימיים. לכן היהודים במזרח אירופה היו חסרי הגנה מול ההתקפות הפיזיות שספגו בעידוד השלטון. דוגמאות למקרים אנטישמיים במזרח אירופה: פרעות "סופות בנגב", פוגרום קייסינג, וחוקי מאי (ניתן להרחיב על אחד) **במערב אירופה** לעומת זאת, ערכי תנועת ההשכלה הובילו לשוויון זכויות ליהודים שבא לידי ביטוי באמנסיפציה. אך כפי שכבר הסברנו, היהודים לא באמת הצליחו להשתלב מבחינה חברתית ולכן

השנאה כלפיהם באה לידי ביטוי באמצעים אחרים. דוגמאות למקרי אנטישמיות במערב אירופה: משפט דרייפוס, מפלגות אנטישמיות, קריקטורות אנטישמיות (ניתן להרחיב על אחד).

שאלה 13 - תכנית באזל והצהרת בלפור

סעיף א'

גורם שהוביל לפרסום תכנית בזל (על התלמיד להציג אחד מאלה):

- הצורך בתכנית עבודה לתנועה הלאומית שזה עתה קמה על מנת שיהיה ברור לכל מהי מטרת התנועה הציונית ומהם האמצעים להשיג מטרת אלה.
 - תכנית בזל מהווה פשרה בין הזרמים והגישות השונות בציונות. לכן הגורם שהוביל לפרסומה הוא הצורך ליצור שיתוף פעולה בין נציגי הזרמים השונים שהגיעו לקונגרס על מנת להבטיח את הצלחת פעילות התנועה.
 - ניתן להציג גם את פעילותו של הרצל ליצירת המפגש הציוני הראשון, ואת הגורמים לצמיחת התנועה הציונית כמשפיעים שהובילו לקונגרס ולצורך בתכנית פעולה למימוש הלאומיות היהודית.
- הגורמים שהובילו לפרסום הצהרת בלפור (האינטרסים של בריטניה למתן הצהרה):** (על התלמיד להציג שניים מאלה)

1. **שיקול אסטרטגי: שליטה על תעלת סואץ (והמעבר להודו) ויצירת בבני ברית נאמנים באזור.** הבריטים האמינו שהציונים יהיו בעלי הברית הנאמנים ביותר לבריטניה. לבריטים היה אינטרס לשלוט במזרח התיכון על מנת להבטיח את שליטתם בתעלת סואץ שהייתה הדרך המרכזית המקשרת בין בריטניה להודו. הבריטים כבר שלטו במצרים, לכן שליטה על א"י תקל על בריטניה להגן על מצרים – שהיוותה נכס בריטי בגלל התעלה.
2. **התחמקות מהתחייבויות קודמות לערבים ולצרפתים בדבר חלוקת שטחים מא"י.** הבריטים האמינו שהצהרת בלפור שסותרת את התחייבויותיהם הקודמות, תאפשר להם להתחמק בקלות ובאלגנטיות מהערבים והצרפתים ובכך לזכות מחבר הלאומים בכל השטח של א"י (יש להציג את ההתחייבויות השונים לערבים ולצרפתים). מתוך האפשרויות שהיו בידי הבריטים – תמיכה בהקמת מדינה ערבית גדולה באזור, או אחריות משותפת על האזור עם הצרפתים, סברו הבריטים כי היהודים יהיו הנאמנים ביותר וישרתו את האינטרסים הבריטים באופן הטוב ביותר.
3. **שאיפה לזכות באהדה של יהודי רוסיה בהנחה שהם יכולים להשפיע על השלטון ברוסיה שלא לפרוש מהמלחמה:** רוסיה, שלחמה לצד בריטניה וצרפת במלחמת העולם ה-1, עברה ב-1917 מהפכה קומוניסטית. המשטר החדש ביקש לפרוש בצורה חד-צדדית מהמלחמה ולחתום הסכם שביתת נשק נפרד עם גרמניה. הבריטים חששו מצעד כזה שישאיר אותם ללא בת-ברית חשובה. יש הטוענים כי בריטניה האמינה שליהודי רוסיה יש השפעה בקרב השלטון הרוסי המהפכני החדש, והם יכולים לדחוף את הממשל החדש שלא לפרוש מן המלחמה. בולטת כאן התפיסה לפיה היהודים הם בעלי עוצמה רבה – הרבה מעבר לכוחם האמתי.
4. **שאיפה לזכות באהדה של יהודי ארה"ב בהנחה שהם יכולים להאיץ בממשלת ארה"ב להיכנס למלחמה:** בריטניה הייתה מעוניינת שארה"ב תיכנס בהקדם לצד של בעלות הברית במלחמה. יש הטוענים כי בריטניה קיוותה שתמיכה ביהודים, תביא לכך שיהודים בעלי השפעה על הממשל האמריקאי יסייעו באינטרס זה. שוב, בדומה ליהדות רוסיה, בולטת גם כאן הראייה בדבר כוח השפעה של יהדות ארה"ב. היה זה מיתוס ללא אחיזה במציאות.

סעיף ב'

על התלמיד לבחור באחד המסמכים. יש להציג את התוכן של המסמך הנבחר :
הצהרת בלפור : הצהרה שניתנה על ידי שר החוץ הבריטי, הלורד בלפור, ללורד רוטשילד שהיה נציג הציונות
 בבריטניה, בה ממשלת בריטניה מצהירה על תמיכה בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל ומציבה שני
 תנאים ליישומה – שלא יפגעו הזכויות של העדות הלא-יהודיות בארץ וזכויות היהודים בארצות האחרות.
תכנית בזל : תכנית העבודה של התנועה הציונית כפי שנקבעה בקונגרס בזל והיא כוללת את מטרת התנועה
 הציונית והאמצעים להשיגה (נדרש לפרטם).

על התלמיד לציין מדוע המסמך שבחר היה משמעותי יותר לקידום מטרת התנועה הציונית. למשל :

- א. בעיני הצהרת בלפור הייתה משמעותית יותר מכיוון שמדובר במימוש של תכנית בזל הלכה למעשה.
 מדובר במעצמה חזקה שתומכת בהקמת בית לאומי בא"י, כלומר זהו הצ'רטר שלו התנועה הציונית
 ייחלה. מאחר ובריטניה כבשה את האזור ושלטה בפועל על א"י, תמיכתה בבית לאומי בארץ יכולה
 הייתה באמת להתממש.
- ב. בעיני תכנית בזל הייתה משמעותית יותר לקידום מטרת התנועה הציונית כיוון שללא תכנית זו, התנועה
 הציונית לא הייתה מתגבשת סביב אותה מטרה, ויכלו להתקיים בה זרמים שונים ומנוגדים. ויכוח בין
 קבוצות בתוך בני הלאום הינו גורם מעכב למאבק הלאומי, ולכן עצם פרסום ההצהרה שמהווה הסכמה
 בין הקבוצות השונות בציונות, הינו משמעותי לקידום מטרת הציונות.

פרק שלישי

המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 14-16

שאלה 14 - מקור – מלחמת העצמאות

סעיף א'

היעדר הבחנה בין חזית לעורף הוא אחד ממאפייני מלחמת העצמאות - מלחמת העצמאות התנהלה מעבר לשני קווי היישוב היהודי, מחוצה לו ובתוכו. שני חלקיה הראשונים של המלחמה התנהלו בין היישוב היהודי לערבי הארץ, בערים המעורבות, ביישובים מבודדים ובדרכים. בחלקה השלישי והרביעי של המלחמה יישובים יהודים רבים הותקפו על ידי צבאות מדינות ערב. במהלך המלחמה כולה נפגעו אלפי אזרחים יהודים בשל היעדר ההבחנה בין חזית לעורף. אחת המשמעויות של מאפיין זה היה שחוסנו של הציבור בעורף הפך להיות חלק משמעותי בלחימה ובעמידה מול האויב.

- היעדר ההבחנה בין חזית לעורף באה לידי ביטוי בתצלום באופן הבא: בתצלום נראית אישה תופסת מחסה בתוך נישה בקיר הרחוב. מצד ימין של התצלום ישנו שלט אזהרה "סכנה! האויב רואה אותך אם תתקדם תירה". תצלום זה ממחיש את הסכנה שבהיעדר הבחנה בין חזית ועורף. בתצלום זה מוצאת עצמה אישה מן השורה בשדה קרב בתוך עיר מוכרת ועתיקה, יפו.
- היעדר ההבחנה בין חזית לעורף באה לידי ביטוי בתרשים באופן הבא: התרשים מלמד את הקורא כיצד לעשות שימוש נכון במים. השימוש הנכון במים הוא שימוש חסכוני שבו עשרה ליטרים נותנים מענה כמעט לכל צרכי הבית. השימוש במים חייב להיות חסכוני ומחושב בשל המצור על העיר העתיקה, אשר מנע באספקה ומים להגיע אל תושבי העיר היהודיים. כך השפיעה הפעולה הצבאית על החיים האזרחיים בעורף.

סעיף ב'

תכנית ד' הוא שמה של תכנית פעולה של ההגנה נגד היישוב הערבי בארץ ישראל. תכנית ד' הוכנה בחודש מרץ ונועדה לנצח את ערביי ישראל ולהתכונן לפלישת צבאות ערב לארץ ישראל. תכנית ד' הביאה למפנה במלחמה והעביר את השליטה והיוזמה מהידיים הערביות לידיים היהודיות.

לתכנית ד' שני חלקים:

החלק הראשון של התכנית, הארגוני - עסק בארגון מחדש של יחידות ההגנה ובמעבר למבנה של חטיבות ופיקודים. נקבע תקן מפורט לחטיבות ולגדודים. המשימה הייתה להגיע עד חודש מאי 1948 למערך של 30 אלף לוחמים חמושים, המאורגנים כצבא סדיר. זאת גם כחלק מהכנה לקראת פלישה אפשרית של צבאות ערב. במקביל החלו לזרום ארצה נשק ותחמושת שנרכשו בסתר באירופה ונשלחו לארץ בדרכים חשאיות. אמצעים אלה הפכו את המעבר למתקפה - אפשרי.

החלק השני, המבצעי - קבע כמשימה את ההשתלטות על כל השטחים שנועדו להיכלל בשטח המדינה העברית, כולל יישובים ערבים שנמצאו בשטח זה, וכן אזורי ההתיישבות היהודית שמחוץ לגבולות המדינה המיועדים. זאת על מנת ליצור רצף טריטוריאלי יהודי.

הישגי תכנית ד' הם:

1. הדרך לירושלים עמדה פתוחה במשך כשבוע בו הועלו לעיר שיירות עמוסות ציוד, מזון ולוחמים.
2. כ-100 כפרים ערביים נכבשו.

3. הערים המעורבות (צפת, טבריה, חיפה, יפו) עברו לשליטה יהודית מלאה ומרבית תושביהם הערבים נמלטו.
4. ההנהגה הערבית המקומית התפוררה ורוב המנהיגים נמלטו מהארץ. יחד איתם קרסה החברה הפלסטינית. (לכיבוש כפר יאסין השפעה גדולה על תחילת הבריחה של ערבי א"י)
5. הכוחות העבריים, היו מאורגנים מעתה בחטיבות וחימושם השתפר מאז החלו להגיע משלוחי נשק שנרכשו בחו"ל (במיוחד בצ'כוסלובקיה).
6. שינוי משמעותי גם בקווי החזית: פרט לירושלים, היה האזור היהודי רצוף כמעט כולו, ופרט ל"מובלעות" ערביות קטנות, היה זה שטח שנכבש במבצעי "תכנית ד"י". למעשה תכנית ד' הביאה לניצחון היישוב היהודי על ערביי ישראל.

שאלה 15 - השלטון הבריטי בארץ ישראל (1945 – 1947)

סעיף א'

שתי הגישות ביישוב היהודי למאבק בבריטים היו "מאבק צמוד" (הצמדות ליעדי התנועה הציונית והגברת ההתיישבות, ההפעלה והמאבק המדיני לעומת מאבק אלים וצבאי שאותו יש להפסיק), ו"מאבק רצוף" (המשך רצוף של פעולות טרור ואלימות נגד הבריטים)

השוואת הגישות:

בדרכי המאבק של הגישות הייתה שונות גדולה –

1. הגדרת האויב - תומכי המאבק הרצוף ביקשו לפגוע באופן אלים ומכוון בבריטים בא"י ואילו תומכי המאבק הצמוד סברו כי הבריטים אינם האויב באופן ישיר.
 2. עיקרי הפעילות - המאבק הצמוד מתרכז בהעפלה, התיישבות ופעולות מדיניות, המאבק הרצוף התמקד בפעולות טרור אלימות.
 3. הקשר למנהיגות היישוב - המאבק הרצוף אינו כפוף להוראות ההנהגה ואילו המאבק הצמוד כפוף להוראות ההנהגה.
 4. מוסריות המאבק - המאבק הרצוף לא ראה עצמו כפוף לעקרונות מוסריים וסבר כי דווקא פגיעה אלימה גם בחפים מפשע יכולה להשיג את המטרה ואילו המאבק הצמוד ראה עצמו כפוף לעקרונות טוהר הנשק והמוסר וסבר כי "דם על הידיים" פוגע במטרות המאבק. יחד עם זאת היה גם דמיון בדרכי המאבק:
 1. פעילות שתי הגישות נעשתה במחתרת, ונאלצה להתמודד עם רדיפה בריטית וחשש מתגובתם האלימה.
 2. בשתי הגישות הייתה הבנה כי על מנת "לנצח" את הבריטים ולהביא לסיום המנדט יש להשפיע על דעת הקהל בעולם ובבריטניה וכל פעולותיהם כוונו גם למטרה זו.
- מטרת המאבק הייתה משותפת – שתי הגישות חתרו לשינוי מדיניות הספר הלבן השלישי, וחתימה לגרוש הבריטים מהארץ והקמת מדינה יהודית עצמאית.

סעיף ב'

השיקולים של בריטניה להעברת שאלת א"י לאו"ם הם:

1. בריטניה קיוותה לקבל מהאו"ם כתב מנדט מחודש על א"י:
יש המאמינים כי בריטניה קיוותה לקבל מהאו"ם כתב מנדט מחודש עם סמכויות רחבות יותר ועזרה תקציבית שיאפשרו לה להמשיך ולשלוט באזור. בריטניה חשבה שתקבל כתב מנדט מחודש מהסיבות הבאות:
א. מתוך אמונה שאין סיכוי שהאו"ם יבטל את המנדט ויחלק את א"י בין מדינה יהודית ומדינה ערבית.
ב. הבריטים העריכו, כי ארה"ב אינה מעוניינת לטפל בעצמה בבעיית ארץ ישראל. הבריטים קיוו כנראה, כי בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם יתעורר אצל האמריקאים חשש שבעיית ארץ ישראל תונח לפתחם ותעבור להיות בטיפולם ולכן יתמכו בהישארות הבריטים באזור.
2. בריטניה מעוניינת לעזוב את ארץ ישראל ואת המנדט שניתן לה על ארץ ישראל:
יש המאמינים שבריטניה באמת שקלה לעזוב את א"י ורצתה לסיים את המנדט. מאחר והגיעה למבוי סתום בא"י וחשבה שלא כדאי לה להמשיך להחזיק במנדט מנימוקים הבאים:
א. פעילות המחתרות (אצ"ל, לח"י וההגנה) כנגד מדיניות המנדט הבריטי התישו את כוחה - פעולות ההתיישבות וההעפלה שנגדו את מדיניות הספר הלבן ופעולות הטרור שביצעו כנגד השלטון.
ב. הביקורת הציבורית הבריטית ודעת הקהל העולמית השלילית על עמדתה של בריטניה כלפי המעפילים ופליטי השואה, פגעה קשות בתדמיתה (לדוגמא פרשת אקסודוס).
ג. בריטניה נאלצה להשקיע כספים רבים בכדי להחזיק את הצבא בא"י ולהתמודד עם פעילות המחטרות בה. העלויות הגבוהות הפכו ללא כדאיות לאחר המלחמה, תקופה בה בריטניה ניסתה לשקם את עצמה כלכלית. בנוסף, הצורך להחזיק מספר חיילים גדול בארץ לא היה משתלם וגרם להתנגדות בקרב האזרחים הבריטים.
ד. ערכה האסטרטגי של א"י פחת מבחינת האינטרס הבריטי זאת על רקע העובדה שהודו התקרבה לעצמאות. הודו נשלטה על ידי בריטניה במשך תקופה ארוכה ובריטניה הקימה מערכת כלכלית אדירה בשטחה. שינוע הסחורה מהודו נעשה דרך תעלת סואץ הסמוכה למדינת ישראל. לכן, כל עוד בריטניה שלטה בהודו, היה לה אינטרס כלכלי לשלוט גם על ארץ ישראל. מרגע שבריטניה שחררה את הודו, האינטרס הכלכלי שלה לשלוט בא"י פחת.

שאלה 16 - החלטת האו"ם ותוצאותיה

סעיף א'

השיקולים שהביאו את דוד בן גוריון להכריז על הקמת המדינה הן:

1. צורך למלא את החלל שיווצר עם סיום המנדט הבריטי – ברגע שהבריטים יעזבו את ארץ ישראל מישהו ינסה להשתלט על האזור. יכול להיות שיהיו אלה הירדנים או ערביי ישראל. בכל אופן לא יתכן שבעזיבת הבריטים את הארץ יוותר בה וואקום ולכן, זו הזדמנות להקים בארץ ישראל מדינה.
2. החשש שיחל בארץ משטר נאמנות של האו"ם לפרק זמן לא ידוע, כפי שהציעו האמריקאים, ויעבור עוד זמן רב עד ששוב תהיה הזדמנות להכריז על מדינה יהודית-חמצת ההזדמנות.
3. חשש מהסתלקות ברה"מ מתמיכתה בתוכנית החלוקה.

4. היישוב היה מוכן ומאורגן להקמת מדינה עצמאית- "המדינה שבדרך": מוסדות ממשל עצמי, חינוך, בריאות, שפעלו כבר כמה עשורים בתקופת המנדט הבריטי. וכך גם ההכנה הנפשית של העם – אי הכרזה על מדינה תעורר מחלוקת בישוב ותהיה החמצה לדורות.
5. אם יפלו צבאות ערב, הפלישה תהיה למדינה יהודית עצמאית. למדינה עצמאית קל יותר להתנהל במלחמה, כיוון שיש את הזכות ליבוא נשק, פתיחת שערי העלייה, גיוס חובה וגיוס המשק הכלכלי למאבק.

סעיף ב'

החלטת האו"ם על הקמת מדינה ערבית לא מומשה מהסיבות הבאות (על התלמיד להציג לפחות שלוש מאלה):

1. הערבים לא קיבלו על עצמם את החלטת האו"ם ולא רצו לממש אותה.
2. לערבים לא היו מוסדות לאומיים שיכלו לקיים מדינה עצמאית, כפי שהיו ליישוב היהודי.
3. כוחות היישוב היהודי ולאחר מכן צה"ל מצליחים לנצח את כוחות ערביי ישראל ולאחר מכן את כוחות מדינות ערב. חלקי המדינה הערבית כפי שנקבעו ע"י האו"ם חולקו בסופה של המלחמה בין ישראל לבין מדינות ערב השכנות.
4. בריחת ערביי ישראל והנהגתם בעקבות קרבות מלחמת העצמאות על כל חלקיה.
5. בהסכמי שביתת הנשק לא דרשה אף אחת ממדינות ערב את מימוש הקמת מדינה ערבית.

פרק רביעי

סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 17-20

שאלה 17- מקור – עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

סעיף א'

גורמים לעלייה מאירופה בשנות החמישים הבאים לידי ביטוי בקטע:

- **המשך תסיסה אנטישמית באירופה**: המשך הפגיעה הפיזית ביהודים שחזרו לבתיהם, הבהירו לרבים כי האנטישמיות היא עדין תופעה רווחת ולכן עליהם לבסס את חייהם בארץ ישראל כמקום מקלט (גם אחרי מלחמת העולם השנייה, יהודים רבים נרצחו על רקע אנטישמי, בעיקר בפולין). כפי שבא לידי ביטוי בקטע: "...קללת פרדה לאדמת גרמניה הארורה, היא ובניה המרצחים", "חופשיים מאויבים".
- **התסיסה נגד השלטון הסובייטי במדינות הגוש המזרחי**: עם סיום המלחמה, השליטו הסובייטים משטר קומוניסטי בכל מדינה שאותה "שיחררו" מהכיבוש הנאצי. אזרחי המדינות שנשלטו על ידי בריה"מ, נאבקו וניסו להשיג עצמאות. תסיסה זו, ערערה את ביטחונם האישי של היהודים בארצות אלה כיוון שרבים מהם זוהו כחלק כאוהדים של המשטר הקומוניסטי. בנוסף – החשש מסגירת הגבולות ואיסור הגירה מהמדינות הקומוניסטיות, הוביל רבים לנסות ולברוח מהר ככל האפשר. כפי שבא לידי ביטוי בקטע: "... ושאר מקומות נמלאו נודדים מפולין.. רומניה, הונגריה..." במשפט מופיעות מדינות מזרח אירופה ולכן ניתן לקשר אותו לגורם זה.

שני גורמים ייחודיים לעלייה מארצות האסלאם בתקופה זו:

1. **הקמת המדינות העצמאיות**: בריטניה וצרפת ששלטו בארצות האסלאם מהמאה ה-19 ובתוקף המנדט לאחר מלחמת העולם הראשונה, החלו בתהליך עזיבה. ארצות האסלאם הפכו למדינות ריבוניות לאחר תקופת השלטון הקולוניאלי (הכוונה לשלטון של בריטניה וצרפת). תהליך יציאתן לעצמאות לווח בחיזוק מגמות ערביות ואסלאמיות. המגמות הערביות הופנו כלפי אויב משותף: נוכחותה של המדינה הציונית במזרח התיכון הערבי. מגמות אלה ערערו את עתידם וביטחונם של היהודים.
2. **התערערות מעמדם של היהודים בשל סיום השלטון הקולוניאלי**: בזמן שלטוןן של המעצמות הזרות היו היהודים בני המעמד הגבוה, יחסית לסביבה המוסלמית. רבים קישרו בין היהודים לקולוניאליזם המערבי וראו בהם עושי דברו. היהודים שהשתלבו במערכות הממשל התרחקו באורח חייהם מהחברה המוסלמית-ערבית ונחשבו לנטע זר. כשעזב השלטון הקולוניאלי נוצר חלל ריק, שאת מקומו היו עתידים לתפוס גורמים ערביים מקומיים. ליהודים לא היה עוד מקום במערכת השלטונית החדשה, בכך התערער מצבם הכלכלי והביטחוני.

סעיף ב'

הקשיים של העולים בשנות החמישים והשישים בתחום הכלכלה והחברה ודרכי ההתמודדות עימם הם (על התלמיד להציג התמודדות עם אחד מהקשיים האלה):

1. **המחסור במזון** – מחסור זה נבע מן הקושי לייצר כמויות גדולות של מזון או לקנותו, בשל העדר תקציבים. **בישראל הוחלט על מדיניות צנע.** משטר הצנע אפיין את שנותיה הראשונות של המדינה והתבסס על שיטה כלכלית שהנהיגה קיצוב לשורת מוצרים חיוניים בנקודות שחולקו בכמות שווה ע"י הממשלה לתושבים. הנחת הבסיס הייתה כי המדינה הצעירה מצויה בתקופת חירום המחייבת ריכוז של כל המקורות הכלכליים בידה. במהלך 1949 ועד אמצע 1950 נדמה היה כי המדיניות מצליחה למלא את יעדיה והציבור ברובו מקבל אותה. מאמצע שנות ה-50 הלכו והתרבו הפרצות שאיימו על המשך משטר הצנע. השוק השחור החל לפרוח ולא ניתן היה לפיקוח, ובהדרגה צומצם הצנע ובוטל סופית ב-1959. תקופה זו תרמה לצמצום המצוקה החומרית של השכבות החלשות, במיוחד בקרב אוכלוסיית העולים החדשים מארצות האסלאם. למרות הנסיבות והקשיים שעמדו בפני המדינה החדשה לא נמצא אדם שרעב ללחם.
2. **בעיות בתחום הדיור** : בעיית הדיור הייתה חמורה במיוחד – לא היה היכן לשכן את אלפי העולים. בשלב ראשון נקלטו העולים במחנות מעבר. חלקם נשלח לגור בשכונות ערביות שננטשו במהלך מלחמת העצמאות. כשגדל מספר העולים והצפיפות במחנות הייתה בלתי נסבלת, הוחלט להקים מעברות. **המעברות** היו שיכונים זמניים בהם התגוררו העולים באוהלים, פחונים או צריפים, תוך קבלת סיוע מהמדינה, עד אשר יגיעו לשיכון קבע. כשני שלישים מתושבי המעברות היו יוצאי מדינות האסלאם. בשנים הראשונות לא חוברו מבני המגורים במעברות לרשתות המים והחשמל. המים למעברות סופקו בכמה ברזים מרכזיים כך שבממוצע הייתה מקלחת אחת לכל 16 בני אדם. **בנוסף**, לא הוקמו מספיק בתי ספר בשל מחסור במבנים נאותים וציוד נדרש. היו חסרים מורים מוסמכים שיתמודדו עם הקושי בהוראת העולים וקשיי השפה. כך נוצר פער בין האוכלוסייה במעברות לבין זו שהתגוררה במסגרות התיישבות אחרות. בשנות ה-50 החל פירוק הדרגתי של המעברות, ומעבר לקליטת עולים בעיירות פיתוח ברחבי הארץ : **עיירות הפיתוח** היו ניסיון לפתור את מצוקת הדיור ולחזק את מעגל ההתיישבות בארץ. המטרות הלאומיות לשמן הוקמו עיירות אלו : פיתוח התיישבות באזורים שוממים בארץ ובגבולותיה, פתרון לבעיות הדיור, פיתוח תעשייה וכלכלה בארץ לצמצום התלות בגורמי חוץ. עיירות הפיתוח נועדו להיות בעלות אופי תעשייתי – כלומר המפעלים סיפקו את מקור הפרנסה העיקרי של התושבים (כמו מפעלי ים המלח ליד דימונה). בין 1948 – 1963 הוקמו ברחבי הארץ כ-30 עיירות פיתוח בנגב ובמרכז. ברוב הערים לא מנתה האוכלוסייה יותר מ-20,000 נפש. התיישבות זו שינתה את פניה של המפה העירונית בישראל. קליטת העולים בעיירות הפיתוח לקתה בחסר – הן מבחינה חברתית והן מבחינה מקצועית. העולים הושארו כקבוצה נבדלת, שזכתה ליחס מזלזל מצד ותיקי הישוב. כמו כן, העולים עברו הסללה מקצועית לפי צרכי המדינה ולא לפי כישוריהם או רצונותיהם. מדיניות זו היא ניצניה הראשונים של הפער העדתי שאותותיו ניכרים עד היום.
3. **בעיות בתחום התעסוקה** : רוב העולים הגיעו ללא הון ורכוש ולכן פרנסתם הייתה תלויה במוסדות המדינה (משרד העבודה לדוגמא). המדינה היא זאת שהפנתה את העולים לעבודות בהן יש צורך. בארצות מוצאם, עסקו העולים בעיקר במסחר, מלאכה, תעשייה ופקידות, ורק מיעוט עסק בחקלאות או במקצועות

חופשיים. מקצועות אלה לא תאמו את צרכיו של המשק הישראלי (ואת אפשרויות התעסוקה שלו) וכך נוצר מצב שהעולים נקלטו לרוב בעבודות בהן לא בחרו ושהתמורה להן נמוכה.

דרך ההתמודדות של המדינה עם קשיי הדיור והתעסוקה של העולים, פתרה זמנית את מצוקת העולים אך יצרה לטווח רחוק פערים כלכליים בין העולים לבין הוותיקים בתחומים אלה:

- **בתחום הדיור:** הוותיקים גרו בעיקר בערים ובקיבוצים, בעוד העולים החדשים יושבו ביישובים נידחים כמו עיירות הפיתוח שהוקמו בפריפריה.
- **בתחום התעסוקה:** משרות חשובות ניתנו לוותיקים (משרות פוליטיות, ציבוריות ותפקידים ממשלתיים) ואילו רוב העולים נאלצו למצוא פרנסה בעבודות פשוטות ששכרן נמוך והיו ללא יוקרה חברתית.

4. **סטריאוטיפים שליליים על יהודי ארצות האסלאם:** חלק מהציבור בישראל, ההנהגה והעוסקים בתהליך הקליטה טענו בהכללה כי מדובר בעלייה פרימיטיבית וחסרת השכלה, שעלולה חלילה לשנות את פני החברה הישראלית ואופייה החילוני, המודרני והסוציאליסטי. דעות אלה פגעו ביהודים יוצאי ארצות האיסלאם, והגבירו אצלם את תחושת הזעם והתסכול. העולים זכו לזלזול וליחס מחפיר מצד האליטה האשכנזית השלטת, שלא ידעה כיצד להתמודד עם הקהילה המזרחית.

שאלה 19- מלחמת יום הכיפורים

סעיף א'

גורמים ונסיבות שהובילו להתקפה של צבאות סוריה ומצרים את ישראל (על התלמיד להציג לפחות שלוש מאלה):

1. **רצון של מצרים וסוריה לשקם את כבודן שנפגע קשות במלחמת ששת הימים:** מצרים וסוריה הרגישו שישראל מזלזלת ביכולתן הצבאיות, בעיקר בעקבות הניצחון במלחמת ששת הימים. הן שאפו להוכיח את עוצמתן ולנצל את תחושת הביטחון המופרז של קברניטי המדינה.
2. **אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיחזיר את השטחים שכבשה ישראל ממצרים וסוריה במלחמות:** כיוון שלא הושגה התקדמות מדינית בהחזרת השטחים, ביקש סאדאת (נשיא מצרים) לשבור את הקיבעון המדיני ע"י מלחמה. סאדאת ראה בפתיחת המלחמה מהלך שיגרום לפתיחתו של משא ומתן מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני.

3. "הקונספציה"

משמעות המילה קונספציה היא תפיסה – כלומר דרך להבין את המציאות. מאז מלחמת ששת הימים, החזיק אגף המודיעין בצה"ל (אמ"ן) קונספציה שדגלה בשתי הנחות:

- מצרים לא תצא למלחמה נגד ישראל עד שלא יהיו ברשותה מטוסים המסוגלים לתקוף מטרות בעומק מדינת ישראל.
- סוריה לא תצא למלחמה לבד בלי מצרים.
- הכוונות של סאדאת (נשיא מצרים) בהנעת תהליך מדיני, אינן רציניות.

מסקנות אלו, הובילו את המודיעין הישראלי להעריך כי לא צפויה מלחמה לפני שנת 1975. הנחות אלה הובילו לשאננות שבגללה צה"ל לא הוכן כראוי למלחמה ולא התאים את תורת הלחימה היבשתית, לא הכין את מחסני החירום. המודיעין הישראלי פירש באופן שגוי את כל הסימנים המקדימים בעקבות אותה תפיסה (קונספציה) של המפקדים הבכירים. ראשי המודיעין דבקו בעמדתם כי "הסבירות למלחמה נמוכה

ביותר", למרות שלל הידיעות שקיבלו. הקיבעון המחשבתי של חיל המודיעין גרם לכך שכוחות המילואים לא גויסו בזמן על אף שכל הסימנים הראו שעומדת לפרוץ מלחמה. פרשת כישלון המודיעין ואי מוכנותו של צה"ל לפתיחת המלחמה כונו בציבור לאחר המלחמה בשם "המחדל".

4. **זלזול בצבאות ערב ותחושת עליונות צבאית:** הניצחון המוחץ בששת הימים הביא לתחושת שאננות של ישראל. ישראל חשה בעליונות צבאית ברורה מול מדינות ערב. לתחושה זו התלוותה הרגשת זלזול ביכולת הצבאית של צבאות ערב והערכה כי לא יוכלו לשקם את כוחם הצבאי במשך זמן רב. את תחושת העליונות הצבאית ניתן להסביר על ידי מספר סיבות:

- **ביטחון ביכולת ההתרעה:** ישראל מעריך מודיעין משוכלל שהיה אמור לאפשר התרעה מספקת למטרת גיוס מילואים. הסתבר כי מערך המודיעין אומנם היה משוכלל והזרים ידיעות על הכנות מצרים וסוריה למלחמה, אך הידיעות לא תורגמו כראוי להתרעה על פרוץ מלחמה. המודיעין נכשל בכך שלא סיפק בזמן התרעה על המלחמה המתקרבת.
- **ביטחון ביכולת חיל האוויר להכריע:** לאור הצלחתו המרשימה של חיל האוויר במלחמת ששת הימים, המשכיח ישראל לבנות חיל אוויר חזק, והאמינה כי עליונותה האווירית תכריע את המלחמה הבאה. ההנהגה הביטחונית הניחה שחיל האוויר יוכל לבלום התקפות על ישראל במידה ויקרו, ולכן אין צורך לגייס מילואים מראש (אלא רק במידת הצורך).
- **ביטחון בקו בר-לב:** לאורך תעלת סואץ הוקם קו ביצורים חזק. ההנחה הרווחת הייתה כי קו ביצורים זה יעמוד בהתקפה מצרית. הנחה זו התבררה כלא נכונה, כיוון שמיד עם תחילת המלחמה נפרץ קו בר-לב, ותוך מספר ימים הוא נכבש ע"י המצרים (למעט מוצב אחד). הנסיבות שהובילו לפרוץ המלחמה (כולל אירועי סוף השבוע האחרון):
- ראש הממשלה גולדה מאיר נפגשה עם חוסיין מלך ירדן, שהזהיר אותה כי עומדת לפרוץ מלחמה. גולדה הציגה את המידע בפני ראש אמ"ן ושר הביטחון שעדיין היו סבורים שמדובר באיום בלבד.
- בתחילת אוקטובר, היה ידוע למודיעין הישראלי על תרגיל גדול בצבא מצרים. לכן, כאשר החלו כוחות מצרים להתרכז בקו התעלה, ההערכה הייתה כי מדובר בהכנה לתרגיל, וכי הסבירות שתפרוץ מלחמה נמוכה.
- מקורות במצרים החלו לדווח כי משפחות היועצים הסובייטים יצאו באופן חפז מהמדינה. רק חלק מאנשי המודיעין הישראלי קישרו את המהלך לפתיחה אפשרית בלחימה.
- ביום כיפור עצמו, בשעה 04:00 לפנות בוקר, התקבלה הודעה ממרגל ישראלי אמין שפעל במצרים, שבשעה שש בערב של אותו יום, תיפתח מלחמה בשתי החזיתות.

סעיף ב'

תוצאות מלחמת יום הכיפורים:

- מלחמת יום הכיפורים אמנם הסתיימה בניצחון של מדינת ישראל, אבל לכולם היה ברור שעצם העובדה שישראל הופתעה מהמלחמה, מהווה כישלון ומחדל.
- המלחמה נפתחה ביתרון ברור לצבאות ערב, ויצרה אווירה של חרדה גדולה בחברה הישראלית – תחושה של חורבן בית שלישי, ממנה התקשה הציבור להשתחרר גם עם סיום המלחמה.

- גיוס המילואים התבצע מאוחר מדי מה שהוביל לפגיעה קשה בכוחות הצבא הסדירים ולכן גם לכמות הרוגים גדולה. במהלך המלחמה אזל מלאי הנשק וציוד הצבאי הישראלי וצה"ל נדרש לתגבור ע"י האמריקאים.

- בסופו של דבר, הובילה תחושת המחדל מהמלחמה להקמת חקירה ממלכתית - ועדת אגרנט.

השפעות תוצאות המלחמה על מדינת ישראל מבחינה חברתית:

- **הופעת תנועות מחאה:** תנועות מחאה שאנשיהן היו קצינים וחיללים שחזרו מן המלחמה החלו להופיע. תנועות המחאה קיימו הפגנות וקראו להתפטרות הממשלה ואנשי מפתח בה. תנועות המחאה ביטאו את השבר שחל באמון שנתנו האזרחים בהנהגה המדינית והצבאית.
- **נפגעה תחושת האמון בהנהגה ובמערכת הביטחון:** עד למלחמת יום הכיפורים, הגאווה הצבאית בחברה הישראלית הייתה בשמים. מפקדי הצבא היו נערצים, וצה"ל נתפס כארגון כל יכול. עתה כל אלו התערערו: האמון בצה"ל ובדרג הפוליטי נפגע ומעתה שניהם הפכו חשופים בצורה מתמדת לביקורת ציבורית.
- **התמודדות חברתית עם שכול ובעיית שבויים ונעדרים:** נושאים כאובים אלו הפכו למרכזיים בציבור הישראלי. הוקם מרכז מיוחד לאיתור שבויים ונעדרים. מקומו של השכול בחברה החל להשתנות: החל שיח שבמרכזו השאלה האם כל מלחמה היא מוצדקת, והאם לא הגיעה העת למצוא דרך אחרת להתמודד עם שכנינו.

השפעות על המעמד הבין לאומי של מדינת ישראל:

- בעקבות המשבר הכלכלי, גברה התלות של ישראל בסיוע צבאי וכלכלי מצד ארה"ב.
- מצרים - המלחמה סללה את הדרך להסכם השלום. תוצאות המלחמה הכשירו את דעת הקהל המצרית לפתיחת שיחות שלום עם ישראל.

שאלה 20 - תפיסות בעיצוב החברה בישראל

סעיף א'

תפיסת "כור ההיתוך":

"כור ההיתוך" הינו שם הניתן לתפיסה שהנהיגו מנהיגי המדינה בנוגע לקליטת העולים בשנים אלו. בבסיס התפיסה עמדה המטרה לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית, גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת. על פי תפיסת כוך ההיתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח חייהם הקודמים. בן גוריון שאף שהעולים לא יאופיינו כ"עיראקים", "פולנים" וכו', אלא כ"ישראלים". בן-גוריון חשש כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת.

הגורמים שהביאו לאימוץ תפיסה זו במדינת ישראל:

- נוצר צורך ליצור זהות חדשה למדינה חדשה. חלק מבניית זהות חדשה הוא שלילת הזהות הקודמת של תושבי המדינה החדשים.
- לאחר הקמת המדינה נקלט מספר גדול של עולים ממספר גדול של מדינות ותרבויות. נוצר חשש שלא ניתן יהיה להתמודד עם אתגרי המדינה ללא אחידות בין אזרחיה.
- הזהויות השונות נתפסו כאיום על האחדות בקרב אזרחי המדינה ועל נאמנותם ללאום.

סעיף ב'

תפיסת "הרב תרבותיות":

על פי תפיסה זו, על הקבוצות השונות בחברה לשמור על זהותן: המנהגים, האמונות והשפה, במקביל לנאמנות שלהן לאומה עצמה.

תפיסת הרב תרבותיות נשענת על מספר הנחות יסוד:

- הכרה בצורך בחברה מגוונת ופלורליסטית (בעלת מגוון דעות), שבה כל תרבות תורמת את חלקה לחברה.
- כל התרבויות שוות בערךן, ואין תרבות מועדפת או "נכונה" יותר.
- סובלנות וכבוד הדדיים בין התרבויות השונות הינם ערכים עליונים שיש לשמור עליהם.

הגורמים שהביאו לאימוץ תפיסה זו במדינת ישראל (יש להרחיב על שלושה מביין הגורמים הבאים)

1. **גישת הפוסט מודרניזם:** לאחר מלחמת העולם השנייה, החלה לצמוח פילוסופיה חדשה ומהפכנית שנקראת פוסט-מודרניזם. פילוסופיה זו, שוללת את האמונה באמת אחת, ולפיה הכל יחסי: אין תרבות גבוהה ונמוכה והמציאות היא תמיד בעיני המתבונן. מכאן שלא ניתן לכפות תרבות אחת על תרבות אחרת. גישת הפוסט-מודרניזם שהחלה באירופה וארה"ב, הגיעו בסופו של דבר גם למדינת ישראל והשפיעה על אימוץ תפיסת הרב-תרבותיות.

2. **העמדת היחיד וצרכיו במרכז:** השאיפה לחיים "טובים ונוחים" החליפה את תחושת החברה המגויסת שנלחמת על עצם קיומה. האינדיבידואליזם החליף את הקולקטיביזם (נוצרה לגיטימציה להתעסק בצרכים האישיים על חשבון צרכי הכלל).

3. **השפעת המשבר של מלחמת יום כיפור:** נשבר האמון בכל מה שזוהה עם השלטון, ותפיסת 'כור ההיתוך' הייתה אחת מהשיטות המזוהות ביותר עם הממסד.

4. **מחאת 'הפנתרים השחורים'** העלתה למודעות הציבורית את תרבותם של יוצאי ארצות האסלאם והציפה את תחושת הקיפוח שלהם. אירועים אלו חיזקו את ביקורת על תפיסת "כור ההיתוך", שגרמה עוול לקהילות שלמות במדינה שתרבותן נמחקה.

5. **המהפך הפוליטי של 1977 -** עליית הליכוד ומנחם בגין לשלטון. בפעם הראשונה מקום המדינה, נבחר ראש ממשלה ימני בעל תפיסות שונות מהדעה שהייתה רווחת עד אז בקרב השלטון. שלטון שדוגל בתפיסות ואמונות שונות, פתח שיח לדעות ורעיונות שלא היה להם מקום קודם לכן.

גורמים נוספים שניתן להתייחס אליהם: עלייה במגוון אמצעי התקשורת, התרחבות הפערים הכלכליים, וכן ההבנה שתוך 2-3 דורות הצעירים משתלבים ורואים עצמם חלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית.